

СТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ПРИВЕДЕННЯ СИСТЕМИ РОЗПОДІЛУ В ДІЮ

Постановка проблеми та її зв'язок з найважливішими науковими та практичними завданнями. Розподільчі функції пронизують усі сфери і процеси суспільного розвитку [1-4], але вони виявляються в центрі подій часто в умовах змін [5, 6]. Виявити і розглянути дане положення можна на прикладі процесів розширення відтворення, формування амортизаційних відрахувань, систем економічного стимулювання, середовища податкових платежів тощо.

Оскільки розподільча економічна система являє собою сукупність елементів базису і надбудови, то вона відноситься в розряд когнітивних соціальних систем, що діють в умовах відносної невизначеності. Це вимагає з'ясування її властивостей, щоб побудувати на їхній основі метод оцінки ресурсу. Аналізу піддаються положення, висунуті П.Г. Олдаком [7].

У 80-ті роки ХХ сторіччя саме П.Г. Олдаком було введено поняття «метасоціальна система», що включило в себе особливості трьох конструкцій: соціальної, народногосподарської (економіка) і базової (природа). Це положення звертає на себе увагу, тому що розподільча економічна система – це типовий представник метасоціальної системи. На думку автора, «вся складна конструкція спирається на природний базис (природні комплекси, кожний з яких зберігає свій якісний стан, а отже, і продуктивний потенціал лише при деяких заданих масштабах навантаження) і є підставою буття

соціальних структур (демографічна характеристика, соціальні інститути, ціннісні орієнтації)» [7, 10]. Наукове визнання «метасоціальної системи» спричиняє цілеспрямовану перебудову економічних і «метасоціальних» пропорцій. Зміст перших пропорцій представляється співвідношенням галузей першого і другого підрозділу суспільного виробництва, часткою коштів, що виділяються для розвитку сировинного й енергетичного потенціалу, зміст других – співвідношенням між витратами на утворення і науку, часткою коштів, що виділяються на розвиток соціальної сфери, охорону навколишнього середовища й ін. Тобто по своїй суті все назване насичує ресурс розподільчих економічних систем, що групуються в три складові, а саме: виробничі відносини, продуктивні сили і соціально-економічна політика.

Питання розмежування процесів, що розвивають виробничі відносини, продуктивні сили і соціально-економічну політику, розглядалися економістами і раніше. В результаті поняття «соціально-економічна політика» конкретизувалося, і теоретиками було визнано в якості головної, після виробничих відносин, рушійної для розвитку суспільства сили в середовищі конкретного ступеня розвитку продуктивних сил кожної країни. З цієї причини в монографії П.Г. Олдака метасоціальна система виступає як «вибір форми управління суспільним виробництвом і курсу соціально-економічної політики в рамках

© Папаїка Олександр Олексійович – кандидат економічних наук, доцент.

Державний університет економіки і торгівлі ім. М.І. Туган-Барановського, Донецьк.

конкретного ступеня розвитку продуктивних сил кожної даної країни» [7, 8], визначена у якості одного з центральних рівнів зв'язків, що виникають у системі суспільного виробництва. Такі зв'язки виступають не тільки основою розвитку системи суспільного виробництва, але і нерозривно зв'язані з продуктивними силами. Тобто теоретичні основи курсу соціально-економічної політики можуть зайняти місце одного з найбільш істотних елементів управління не тільки суспільним виробництвом, але й окремими його частинами, серед яких, крім виробництва, як відомо, містяться розподіл, обмін і споживання. У цьому зв'язку і метод оцінки шуканого ресурсу може бути знову ж пов'язаний із сукупністю політико-економічних рішень суспільства.

У даному дослідженні, як встановлено вище, початкове цілісне осмислення навколишнього світу виконується відносно «розподілу», а «виробництву», «обміну» і «споживанню» приділяється менше уваги, отже, підіймається значення процесів, що виводять сприйняття на інтегральну ступінь диференційованого наукового пошуку. Тобто далі не

заперечується значення «розподілу» як частини чи цілого елемента загального, єдиного, але воно розглядається як власне ціле. Це допомагає виявити оціночні підходи до ресурсу системи, що знаходиться в перехідному стані.

Метою даної статті є групування якостей метасоціальної системи і створення суспільного механізму приведення середовища розподілення до дії.

Виклад основного матеріалу досліджень. Звернемося до однієї наукової системи – системи нормативного методу розподілу прибутку. Її початок відноситься на 1979 р., коли тільки деякі підприємства почали застосовувати систему нормативного методу розподілу прибутку. Це здійснювалося за затвердженим планом і відповідно до положень [1-2], якими санкціонувалися відносини, і було дуже прогресивним економічним явищем, у той час як інші підприємства залишалися на звичайній системі розподілу [3], що передбачає розподіл балансового прибутку підприємства (рис. 1). Суспільство очікувало змін в економічному житті, а тому проводило широкомасштабні експерименти.

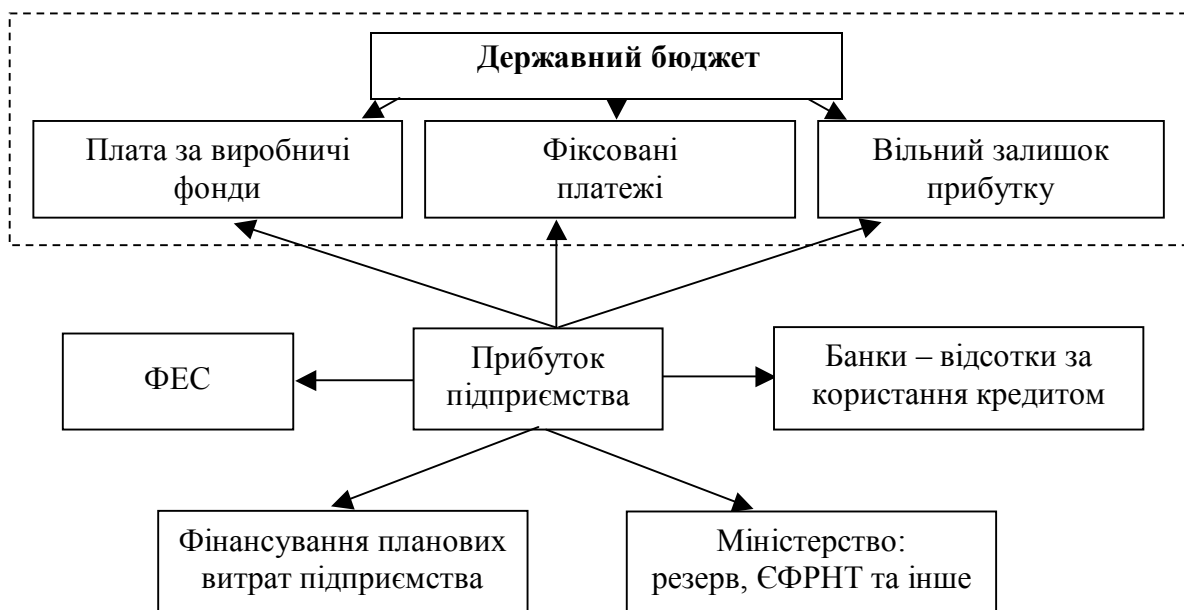

Рис. 1. Схема розподілу прибутку підприємства

Підприємствам, переведеним на нормативний метод розподілу прибутку, на основі завдань п'ятирічного плану встановлювався норматив відрахувань від прибутку (диференційований по роках), що залишався в їхньому розпорядженні для здійснення розширеного відтворення, економічного стимулювання праці і проведення планових витрат. Фізичний зміст цього коефіцієнта полягав в контролі державою економічної відповідальності підприємства за результати фінансово-господарської діяльності і підвищення їхньої зацікавленості в найбільш ефективному використанні матеріальних і фінансових ресурсів, за розміром коштів, що залишалися в їхньому розпорядженні в залежності від кінцевих результатів господарської діяльності за умови збільшення відрахувань у державний бюджет для здійснення загальнодержавних витрат.

Розподіл прибутку здійснювався цілеспрямовано і за затвердженою методикою: частина його направлялася в державний бюджет, частина – залишалася у розпорядженні міністерства і загальносоюзного виробничого об'єднання, а частина – у розпорядженні підприємства (об'єднання) по затвердженому для них нормативу. Структура витрати коштів державою визначалася згідно зі статтями видаткової частини державного бюджету, а частина коштів, що залишалася, – цілеспрямовано, відповідно до затверджених нормативів, направлялася на [1, 308]:

фінансування державних капіталовкладень (у частині, що не покривались амортизаційними відрахуваннями й іншими джерелами фінансування);

погашення банківських кредитів;
сплату відсотків за кредит;
приріст нормативів власних оборотних коштів;
відрахування в єдиний фонд розвитку науки і техніки, створений при міністерстві (відомстві);
відрахування у фонди матеріального заохочення, соціально-культурних заходів і житлового будівництва, розвитку виробництва;
відрахування у фонд заохочення за створення, освоєння і впровадження нової техніки (у частині, утвореної за рахунок зниження собівартості);
покриття збитків від експлуатації житлово-комунального господарства, витрат господарського призначення культурно-просвітніх закладів і оздоровчих установ;
відрахування в резерв міністерства (відомства) для надання фінансової допомоги;
відрахування вищестоящій організації згідно перерозподілу прибутку (для об'єднань (підприємств) і загальносоюзних виробничих об'єднань);
інші планові витрати відповідно до чинного законодавства.

Не звертаючи увагу фахівців на багато інших умов і обмежень, що тоді існували в суспільстві, тут скажемо, що вийшло: міністерства й об'єднання (підприємства) могли в межах залишеного в їхньому розпорядженні прибутку (по затвердженому нормативу) змінювати в річних планах його напрям, за винятком коштів, передбачених на фінансування державних капітальних вкладень, єдиного фонду розвитку науки і техніки і відрахувань у фонди економічного стимулювання. Тобто розподільча система держави

використовувала нормативний метод і діяла справно.

Однак напрям витрат коштів ставився в нерівноцінні методичні рамки суспільного обслуговування. Наприклад, такі статті витрат, як «Фінансування державних капітальних вкладень», «Єдиний фонд розвитку науки і техніки», «Відрахування у фонди економічного стимулювання», не підлягали змінам, а інші статті і напрями в річних планах переглядалися, перетерплювали, як правило, істотні зміни, а показники – коректувалися. Не підлягав розподілу тільки прибуток, використовуваний в особливому порядку, який направлявся у встановленому порядку наповнення тимчасової нестачі власних оборотних коштів і погашення кредитів, отриманих на цю мету, а також додатковий прибуток, одержуваний як сума надбавок до оптової ціни від реалізації нової високоефективної продукції і продукції зі знаком якості, а також прибуток, спрямований у фонди економічного стимулювання згідно підвищених нормативів за умови виконання прийнятих зустрічних планів.

Не зупиняючись на змісті системи обмежень і на процедурах розрахунків, зауважимо, що нормативний метод розподілу прибутку довгий час залишався досить ефективним, а точніше – до того моменту, коли надлишок матеріальних і фінансових ресурсів вичерпувався по своїх запасах. Однак оскільки кожна галузь економіки мала свої особливості, а також, незважаючи на те, що це враховувалося в системі затверджуваних планових показників, лімітів, нормативів [4, 42-47], останні негайно змінювалися і по величині й за своєю структурою, а це вплинуло на те, що даний метод прискорив розлад і занепад економіки. Дане положення продовжує існувати в перехідній економіці та сфері громадського життя,

де переважає державне або бюджетне фінансування.

Перед розподільчою економічною системою України ставиться задача визначення стратегії розвитку суспільства в економіці, що знаходиться саме в перехідному положенні. Стан економіки виступає в ролі соціальної характеристики і загальної моделі формування системи господарства, що має на увазі вивчення і подальшу формалізацію наступних положень:

- форм становлення і способів розвитку виробництва перехідного стану;
- соціальної структури економіки;
- моделі централізованого управління розвитком економіки;
- способів відтворення продукції і розподільчих відносин;
- моментів регулювання процесів господарського життя.

За період з 1992 р., з метою врегулювання і розширення відтворення продукції, послуг і робіт, суспільство пройшло, як мінімум, два ступеня індустріального розвитку і знаходиться на третьому чи четвертому. На першому ступені з позиції кількості і якості виробництва характерною рисою була націленість виробників на зниження обсягів виробництва, оскільки рееструвалося надвиробництво продукції, на другому – на якісні характеристики створюваних господарських благ, оскільки було потрібно розширювати асортимент продукції, на третьому – на інтегровані виробництво і збут продукції в регіональному, міжрегіональному, державному і світовому масштабах, тобто на глобалізацію виробничих і розподільчих процесів. На останній стадії – четвертій, котра приведе економіку в стан відносної стабільності, усі три типи розширеного відтворення – екстенсивний зріст, інтенсивне зростання і якісний зріст – поєднуються і знаходяться в гармонічному розвитку. Цей шлях

консолідує минулий і придбаний у сьогоденні досвід, а систему робить більш гнучкою. Однак досвід є, а сприйняття реальності немає. Про це свідчать матеріали досліджень.

У посібнику [5, 126-128] проаналізовано ряд показників, що відбивають середовище розподілу. Зробимо деякі висновки, скориставшись мовою досліджень, а саме:

1) «валовий внутрішній продукт як усереднений показник на душу населення не відбиває рівномірності його розподілу»;

2) «середній дохід у ринковій економіці визначається по доходах так названого середнього класу», тому причинами нерівності доходів виступають розбіжності фізичних і розумових здібностей в утворенні, практичній підготовці, у складі родини і її доходів, а також у володінні власністю»;

3) «перехід України до ринку загострює проблему нерівності в доходах».

Разом із тим ринок – це система, що динамічно врівноважує економічне середовище. Ринок праці, приміром, - це система економічних механізмів, норм і інститутів, що забезпечує відтворення робочої сили і використання праці; регулюється баланс інтересів продуктивних і підприємницьких структур, держави і громадських організацій стосовно робочої сили і трудових ресурсів. Надалі в дослідженні використовується постулат: «Якщо в суспільстві назріває потреба кардинальних зрушень, то формуються і передумови його здійснення». Це пов'язано з тією обставиною, що шлях до стабілізації вимагає перетворень і ліквідації зайвих ланок та установ.

У разі збігу напрямку оптимізації з напрямом рівноваги, у якому рухаються елементи системи, загальне

централізоване управління забезпечить скорочення часу, затрачуваного на пошук рішення, та підкаже напрям пошуку й обмежить його зону. Тобто суспільство одержує й озброюється необхідним знанням у формі управлінського рішення. Однак це відноситься до стабільного середовища економіки.

У перехідній економіці можна говорити про локальну рівновагу, а обрані елементи в умовах невизначеності здійснюють «дрейф», рух. Тому варто прагнути до обмеження зони його дії, але це вже не частка визначення.

Розподільча економічна система, як і будь-яка інша економічна система, має поняття приватного і глобального оптимуму, приватної і загальної рівноваги. Тому слід розглянути процеси, що відбуваються в ній, у моделях на основі реально існуючих станів, ситуацій, що піддаються у визначених межах впливу, та приводять їх до заданого результату.

Економічні перемінні відповідають принципу альтернативності і займають проміжне положення: куплять – не куплять, включаються в справу – не включаються, визнають – не визнають. І тоді ресурс системи або підсилюється, або залишається минулим, наближаючись відносно до «1» або «0».

Виробнича система перехідної економіки вирішує питання своєї інфраструктури: «велике виробництво – це «кістяк» усієї сучасної виробничої системи, але воно не може існувати також і без «м'яких і гнучких тканин», функції яких виконують дрібні і середні підприємства. Досвід функціональної взаємодії великого і малого виробництва відпрацьований у відносинах між монополіями і «малим бізнесом» [8, 109]. Можна приєднатися до даної думки без сумнівів, тому що неузгодженість названого сполучення в інфраструктурі підприємств виявляється в технічному

відставанні, але цей же шлях ускладнює і формалізацію процесів розвитку. Економічна теорія перехідної економіки знаходиться в початковій стадії розвитку, не вважається вченими в завершеному виді й у більшості своїх розділів не несе нового теоретичного змісту.

Щоб приступити до дослідження суспільних відносин у перехідній економіці, потрібно запропонувати власну теорію, тому що розподільчий зв'язок розглядається недостатньо. Власна теорія в даному випадку повинна мати зразки для порівняння, щоб можна було міркувати про істинність явищ. Такий метод дослідження підказується філософією Гегеля, яким визначено наступне: «Для того, щоб знати, які вчинки справедливі і добрі, а які несправедливі, злі, потрібно вже заздалегідь мати поняття про справедливий і добрий» [9, 13]. Тобто ця теза свідчить, що треба мати спочатку найменші два елементи: наприклад, початок і закінчення, нестабільний стан і стабільний стан. У середовищі штучних перетворень давно вже відслідковано декілька стадій відносно розвитку – це зародження, зростання, зрілість, регрес і розпад. Умовно можна знайти названі стадії й у розвитку суспільства України, а саме: зародження – 20-ті роки ХХ століття, зростання – 30-40-ві, зрілість – 50-70-ті, регрес – 80-ті і розпад – 90-ті роки ХХ століття, тобто всі стадії у своєму розвитку держава пройшла протягом одного сторіччя. Першопричиною прояву цих стадій розвитку назовемо систему «орбіти корисності суспільству». Це система штучно створена, вигадана людиною, не має першопричини для свого природного існування без підтримки її штучно вигаданими активаторами, а тому постійно має потребу в залученні для підтримки своєї цілісності і ритму руху

життя, енергії, а також повинна формуватися примусовим шляхом за рахунок джерел, які освоюються за допомогою витрати сили суспільства, як правило, мало або відверто нераціональним способом. Загальновідомо, що штучна система припиняє функціонування в той момент, коли зникає живильне джерело енергії. У технічних системах, до моменту повного виснаження енергії, включається вже відомий, підготовлений замість старого новий елемент, і система діє в минулому ритмі, як би повертаючись у первісний стан; у суспільстві ведеться пошук для заповнення джерела підтримки постійно, але з його появою – система вже інша.

У суспільних системах спостерігаються зовсім інші явища, і часто такі, що виправити їх стан людині виявляється неможливим, як і неможливо повернути їх до первісного стану, але досвід людства вказує на ту обставину, що «зародження і розвиток здійснюються на основі елементів і в рамках стадій структури. Для цих етапів характерна боротьба з консервативними сторонами й елементами, зміна їхніх системних якостей» [10, 90]. Це і потрібно мати на увазі в розрахунках. Разом із тим це тільки одна в безлічі обставин, яку важко віднести до складу першочергових. Варто визначитися не тільки зі змістом того елемента, що вступив у перехідний період, але і з глибиною структурних зрушень, що відбуваються або очікують змін. Це означає, що варто вести пошук того моменту, в стані розвитку якого, власне, наступили перехідні зміни, якимось: економічної системи; держави; економіки; культури; моральної цінності; людської особистості; іншого не поміченого тут елемента, явища, процесу тощо.

Оскільки розглядаються проблеми економічного розвитку системи, то на даній стадії дослідження можна охарактеризувати нестабільність середовища наступним:

1) руйнується економічна система, що включає в себе кілька соціалістичних країн світу;

2) перетворюється структура держави й у своїх територіальних межах, а також по своєму укладу;

3) насичується економіка новими елементами відносин;

4) трансплантується культура народів, що живуть на території держави, яка руйнується;

5) наповнюється іншим змістом структура моральних цінностей;

6) змінюються вимоги до людської особистості.

Назвемо умовно шукані елементи «елементами перехідного періоду». Насичуючи систему елементами перехідного періоду, далі можна приступити до проведення структурних зрушень. Для цього необхідно сформувані зміст структури, що змінюється по своїй суті, і принципи її розвитку, які спочатку можуть будуватися на умовах послідовності, здійснення рівноваги та повинні бути властивими. Елементарними складовими для аналізу виступає кожна із систем (організаційна, економічна, технічна, соціальна, юридична, моральна), що відрізняється від інших своєю цілісністю і має внутрішню конструкцію, принципи побудови, зв'язок між елементами, законами руху, взаємозв'язками і протиріччями. Цього достатньо для порівняння змін, що відбуваються в одиничному елементі перехідного періоду. Тоді виникає потреба збереження названого елемента у суспільстві вразі його знаходження в стані «зрілості», добудови відсутньої

властивості – якщо він знаходиться в стані «зростання», відтворення умов розвитку – якщо він знаходиться в стані «зародження», і відмовитися, виключивши його, – якщо він зникає, тобто знаходиться в стані «розпаду».

Природно припустити, що будь-яка суспільна система України і її структурні елементи знаходяться після 15-ти років перебудови і пристосування до дійсності на різному рівні просування по орбіті корисності суспільству. В цих обставинах нелегко викреслити першопричину, що понукала її рух у розвитку, і, як правило, вона втратила інтерес суспільства. Тобто будь-яка складова суспільства знаходиться в русі, але це може спонукатися її внутрішнім станом, а тому природне поліпшує свою якість, або вона створена сукупністю зовнішніх, перебудованих факторів, і, як наслідок, прагне відповідати визначеній якості. Даний стан системи не залишається не замеченим. Так, група дослідників звертає свою увагу на ту обставину, що може змінити міркування й у даному випадку: «Перш ніж говорити про зміст і спрямованість змін у господарській структурі України на сучасному етапі, необхідно звернутися до питання відносно того, що вважати перехідним періодом у розвитку тієї чи іншої економічної структури» [10, 90]. Тобто саме чередування перехідних етапів авторами виводиться за межі характеристик економіки.

Відносини між суспільством і навколишнім природним середовищем можуть складатися єдиним способом: на основі використання досвіду людини, відображеного в знаннях про сили природи і їхню корисність для нього; технічних можливостях використання сил природи, їхнього підпорядкування й освоєння як природного джерела енергії і

речовин, що задовольняють потреби. Взаємини між людиною і навколишнім природним середовищем дозволяють при цьому сформуванню штучні елементи для розвитку суспільних продуктивних сил [6, 165], а нарівні з цим і створити матеріальні блага в необхідних обсягах, поєднавши всеціло результуючі доходи суспільства і складові його збитків. Саме «взаємини між людиною і навколишнім природним середовищем утворюють елемент розвитку суспільних виробничих сил, а кожен спосіб виробництва матеріальних благ формує типове для нього відношення між людиною і природою» [11, 17]. Тобто підтверджується положення про взаємозв'язок названих складових, що втілюються в доході чи збитку.

Ґрунтуючись на двох взаємозв'язках технічних моментів – відносинах, що виникають між технікою залучення природного навколишнього середовища в господарський оборот і технікою переробки отриманих від природи речовин і енергії, між розбіжностями та диспропорціями в темпах зростання виробництва в окремих галузях промисловості, – економістами розробляються теорії розвитку відносин у сфері «людина – навколишнє середовище». Протиріччя в цій теорії поєднують здатність суспільства перетворювати речовини і здатність суспільства розширювати і більш ефективно використовувати природні джерела речовин, що, власне, дозволяє забезпечувати потреби людини.

На даному етапі розвитку технології більшості галузей економіки, і особливо виробництв важкої промисловості, машинобудування, не забезпечують необхідний рівень ефективності використання природних ресурсів, оскільки процеси, як правило,

енерго-, ресурсо- трудомісткі, а забруднення навколишнього середовища шкідливими речовинами перевищує нерідко припустимі санітарні норми. Це підтверджується статистичними звітами держави і вказує на те, що багато галузей економіки ввійшли в суперечність із суспільними цілями. До того ж, технологія таких галузей промисловості, як металургія, вугільна, хімічна, скляна та інші, не орієнтована на використання обмежених ресурсів і сучасних схем ведення робіт, а тому їхня орієнтація на потреби суспільства зайшла в суперечність із матеріально-речовинною можливістю. Це знайшло своє відображення в тім, що виробництвом споживається сировина, матеріали й енергія у великих кількостях, а власне виробництво характеризується високою відходністю, тривалими термінами виведення шкідливих речовин тощо. Досить відзначити, що Україна в значному ступені насичена шкідливими й отруйними речовинами, які для своєї утилізації чи навіть простого збереження потребують додаткової енергії суспільства і великої території, яка також забруднена. Мова про це ведеться з метою, щоб усвідомити єдине положення: технологія – це спонукання рішучих змін у суспільстві, що, в свою чергу, вносить зрушення в розподільче середовище.

Перевороти у відносинах між суспільством і природою пояснюються наступними двома причинами [11, 26]:

1) в результаті застосування нових технічних принципів в області економічного використання забезпечується підвищення продуктивності джерел природних ресурсів;

2) формується структура виробництва на нових природних ресурсах, які розподіляються під дією

численних процесів заміни багатьох видів матеріалів, що розподіляються виходячи з потреб, для задоволення яких залучаються як уперше відкриті, так і джерела природних ресурсів, що використовувалися раніше.

Поєднуючи назване, суспільство може успішно переборювати не тільки природний бар'єр ресурсного характеру, але, замінюючи застосування дефіцитних ресурсів на менш дефіцитні, перебороти і чисто економічні обмеження, наприклад «межу продуктивності праці» [6, 32]. Цим включаються в розподільче середовище нові можливості.

Процеси, що забезпечують привласнення суспільством сили природи в інтересах забезпечення свого існування, в роботі [11, 20]

розглядаються з двох позицій: «Люди вступають між собою в суспільні відносини в двоякому змісті: по-перше, в організаційно-технічному змісті, коли їм приходится діяти спільно, щоб вистояти в боротьбі з природою, по-друге, у соціально-економічному змісті, оскільки їм необхідно розподіляти між собою продукти привласнення сил природи, вироблених спільно, тобто продукти своєї праці». Єдність відображається у своїх протилежностях.

Висновки. Підсумком даного аналізу є угруповання виявлених властивостей суспільної системи з метою створення суспільного механізму приведення середовища розподілу в дію. На рис. 2 такий механізм представлено.

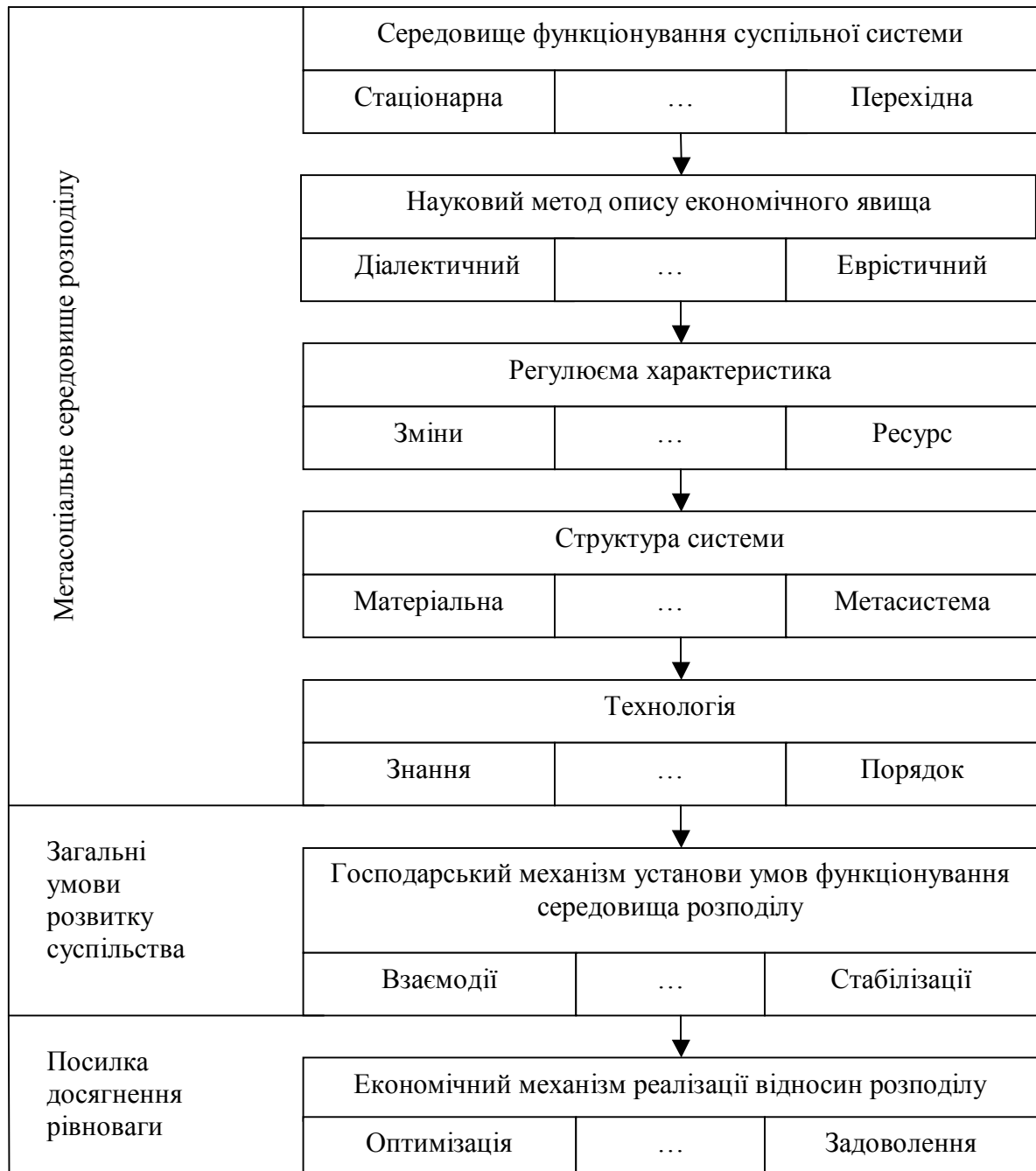

Рис. 2. Суспільний механізм приведення середовища розподілу в дію

Умови функціонування середовища розподілу представляються господарським механізмом, що являє собою спосіб «ведення господарства, сукупність інструментів, форм і методів управління економікою» [12, 477], а реалізація відносин розподілу –

економічним механізмом, що визначає шлях привласнення блага. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є оцінка розподільчої економічної системи держави, а саме:

1) можна говорити про зміни, тільки відмовившись від існуючої

структури пануючого укладу управління, про насичення елементів новими якостями й оптимізації їхнього числа при відомих регуляторах;

2) потрібно наситити систему якнайшвидше елементами ринку і приватної власності;

3) треба знайти можливість зміни учасників апарата управління державою, навчитися заміщати підрозділи, які слабо виявляють себе, установами з новою якістю.

Література

1. Положение о порядке распределения прибыли министерств, всесоюзных (республиканских) объединений, производственных объединений и предприятий, переведенных на нормативный метод распределения прибыли // Совершенствование хозяйственного механизма: Сб. документов:– Изд. 2-е, доп. – М.: Правда, 1982. – С. 307-310.

2. Положение о порядке распределения прибыли (плановой и сверхплановой) производственных объединений, предприятий и организаций промышленности // Совершенствование хозяйственного механизма: Сб. документов. – Изд. 2-е, доп. – М.: Правда, 1982. – С. 310-314.

3. Об улучшении планирования и усилении воздействия хозяйственного механизма на повышение эффективности производства и качества работы // Совершенствование хозяйственного механизма: Сб. документов:– Изд. 2-е, доп. – М.: Правда, 1982. – С. 5-35.

4. Кальченко В.М., Сингаевский И.О. Новые условия хозяйствования: особенности, перспективы совершенствования. – К.: Техника, 1986. – 96 с.

5. Основы макроэкономики: Учеб. пособие / В.И. Богачев, В.В. Белозор,

В.Г. Воротникова и др. – Луганск: Світлиця, 1997. – 253 с.

6. Папаика А.А., Саенко В.Г., Саенко Г.В. Развитие экономических отношений в среде преобразования промышленного региона. – Донецк: ДонДУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2003. – 720 с.

7. Олдак П.Г. Формирование современного экономического мышления. – Новосибирск: Наука. Сиб.отд., 1989. – 160 с.

8. Радикальная экономическая реформа: Истоки. Проблемы. Решения /Под ред. В.И.Кузнецова. – М.: Высш. шк., 1990.- 608 с.

9. Гегель Г.В.Ф. Сочинения. – М.: Мысль, 1969. - 628 с.

10. Крыхтин Е.И., Горожанкина М.Е., Крыхтин А.Е. Структурные сдвиги в национальном производстве: теоретические подходы к экономическому анализу // Финансы, учет, банки: Сб. науч. тр.– Донецк: ДонНУ, УкрНТЭК, 2000. - С. 90-96.

11. Формирование окружающей среды и экономика природных ресурсов / Общ. ред. А.Н. Ворощука. – М.: Прогресс, 1982. – 382 с.

12. Политическая экономия: Словарь. – М.: Политиздат, 1983. – 527 с.